

## פסח מצרים ופסח דורות

מטבעו של אדם הוא, של כל אדם, מהפשוט העממי ביותר ועד לחוקר גאון: להסביר את הבלתי-מובן על ידי המובן, להכניס את הבלתי-ידוע לגדר הידוע, למצוא למפתיע את דומיו, תקדימיו, לשלול את החד-פעמי בשם החוקיות, המחזוריות.

וזוהי אחת הסיבות למה יצאה חמתם של חוקרים על פרשת יציאת מצרים, ושללו ממנה את ההיסטוריה שלה.

אין לה תקדים ואין היא מסתברת על דרך השכל, הסיפּתיות והטבעיות; נוסף לכך שאין לה אישור במקורות... המצריים – כאילו בכלל ניתן למצוא בכל המקורות המצריים מימי קדם (ולאו דווקא מימי קדם, כי גם בימינו, לעינינו ולעיני כל העולם הפתוח) איזה-שהוא סיפור על מפלה מצרית. כל כולם של המקורות מלאים סירוסים התפעלות עצמית ונצחונות אין קץ, עד ששום היסטוריון לא יבין לשם מה צריך פרעה מס' זה-וזה לכבוש ארץ זו-וזו, כפי שהוא מתפאר, אם כבר כבשום לפניו כל פרעה ופרעה לחוד... ואם אין זכר במקורות מצריים – ואם אין גם תקדים לכך – אין דרך טובה וקלה מאשר לומר: לא היה ולא נברא. או לפחות לפצל את המאורע הגדול לחוליות-חוליות. משמע, להפוך את הרבולוציה הגדולה שהתחוללה שם – עם שלם יוצא מעבדות מצרים – לאבולוציה אטית וממושכת: שבטים שבטים, קצת מפה קצת משם, קצת במאה זו קצת במאה אחרת. לא שש מאות אלף בבת אחת, כי אם פעם 600 – ורק אחר כך שאר האנשים.

ורק לאחר שהאיש, ההדיוט או המלומד, מקרב את המאורע למסגרת תפיסתו, תנוח עליו דעתו. ומה שאמר הפילוסוף הגדול קאנט על כבילת הכרתו של האדם בדרכי תפיסת הרוח האנושי, שהחלל והזמן הם אופן אחד שלהם, והקטגוריות – מהן החשובה ביותר, הסיפּתיות – [הינן] אופן אחר, נכון גם לגבי התפיסות ההיסטוריות. גם כאן ישנה רשת מסויימת, ומה שאינו עולה ברשת זו של מושגים – ההיסטוריון שולל את קיומו; כאדם זה שהוא עיוור צבעים, וצבעים שאינו קולט אותם אינם קיימים לדידו, או כאותם קולות מעל למהירות מסויימת שאוזן האדם אינה קולטת אותם עוד.

ואילו התרחש מה שהתרחש בימינו, לגבינו, בשני התחומים: בגולה, להשמדת ששה מיליונים בבת אחת, ובארץ – לנצחון קומץ יהודים על שבע מדינות ערב, נגד רצונה של אימפריה בריטית שלטת – ושני אלה גם-כן בעת ובעונה אחת – אילו זה התרחש בימי קדם, ותואר בלשון מקראית מצומצמת, היו ודאי חוקרים מחוכמים אומרים: אגדות, מיתוסים.

יתר על כן:

אותה נטיה לשלול את החד-פעמי, לשלול את ההיסטוריות של יציאת מצריים, שגם התורה עצמה ראתה אותה בחד-פעמיותה באומרה, "או הִנֵּסָה אֶ-לֵהִים לְבֹא לְקַחַת לֹו גֹי מְקַרְב גֹּי", (הערה 1) נטיה זו קשורה עמוק **בעצם קיומו של עם ישראל**, התקוע בעצם בגרונם של כל ההיסטוריונים מבלי שיוכלו להסבירו. זהו אחד מגורמי שנאת ישראל האינטלקטואלית: אין אוהבים את הבלתי-מובן; לפי כל חוקי ההיסטוריה – משמע, לפי כל מה שהאדם לְמַד מִנְסִיוֹן ההיסטוריה – עם ישראל מזמן צריך היה לחדול להתקיים.

והנה, לא זו בלבד שעם זה סותר בקיומו את דרך הטבע של כל העמים, כי אם גם בעצם בריאתו, בעצם התחוללותו, שגם היא – ככל שהיא מתוארת בתורה, ביציאת מצריים ובמתן תורה – אין לה תקדים, ממה שלמדו המלומדים בבתי-הספר על [היווצרותם של עמים מתוך] שבטים ופלגי-שבטים הנלחמים זה בזה, מתמזגים זה בזה, מחקים זה את זה, ולאט לאט יוצרים עם – עד מותם. התהוותו של עם ישראל על דרך החד פעמיות – בהוצאה מעם זר, ובמתן תורה – אין הֶגְיוֹן מלומדים תופס אותה, ועל כן הוא שולל אותה; על כן ביקורת המקרא, המנסה לספר את סיפור תולדות ישראל על דרך "הטבע" ההיסטורי.

אלא שבכך כבר הגענו לעיקרו של נושא היום – הלוא הוא מושג **פסח** המתעלה לדרגת סמל מרכזי.

\*

הן דבר הוא: מכל השמות שניתנו ונותנים לחג זה, המושרש ביותר הוא שם חג **הפסח**. ודאי שזה חג האביב, ומרבים בחוגים ידועים להשתמש בו דווקא, כדי להוציאו מתחום התורה ואף מתחום ההיסטוריה הישנה, ולעשותו לחג הטבע. ודאי שזהו חג החרות, והוא שם חביב ביותר בימינו, באשר יש בו כדי לקרבו אל ליבותינו והווייתנו היום הזה, באשר גם אנו – לפחות חלקנו – יצאנו לחרות. ואין צריך לומר: חג המצות, שהרי מבחינה חיצונית זה העניין הבולט ביותר; אותו סוג אוכל מיוחד במינו, עד כדי כך שמסביב לו נטושה המערכה בין העם העקשן הזה [לבין השלטון ברוסיה] – **ארבעים שנה** בגלות מצרים האדומה של ברית המועצות – שהחליטה לעקור את ה"אוכל הריאקציוני" הדתי הזה. (הערה 2)

ואף על פי כן. כל השמות האלה מוצדקים, מקובלים – אבל מעל כולם, ועמוק מכולם, דווקא **פסח**.

הרי אין קרבן פסח בימינו. יתר על כן: הרי כל כך הרבה מאורעות אירעו בימים היסטוריים אלה של יציאת מצריים, ומכולם לא נבחר אלא אותו שם אחד שכל כולו מבוסס על הפסוק "וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם", ואחר-כך: "אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", (הערה 3) כאשר מלאך המוות עבר בכל ארץ מצריים והיכה כל בכור. ומכאן, ממעשה זה, שם **הקרבן** שהוקרב – ומדמו ניתן על המזוזה – ומכאן שם זה שנבחר מכל השמות.

אך כשאתה מתבונן בעצם הסיפור ההוא, אתה מבין שזה הרבה יותר מכל התרחשות אחרת. ודאי שבכל המכות היתה הפלֵגָה בין בתי מצרים לבתי ישראל (ואין במקרא שום פגם בהפלֵגָה זו), אבל המונח 'פסח' נקבע על שם הפסיחה שמלאך המוות המכה בבתי מצרים פסח על בתי ישראל.

כל המכות היו בגדר הנס, בחריגה מדרך הטבע, אך לכולן עוד אפשר בדרך כלשהי למצוא מקבילות בטבע; אולם עניין זה של מכת בכורות תוך פסיחה על בתי בני ישראל – שום הסבר רציונלי לא יוכל לו...

ממש –

כן, ממש כשם ששום הסבר רציונלי לא הצליח עד כה לבאר את התופעה של קיום עם ישראל, את אי-מותו של עם זה. על עמים-בכורים לאין ספור ירד המוות, ומותם של עמים נעשה לדרך הטבע – אם על ידי השמדה פיסית, אם על ידי טמיעה תרבותית. והנה – עם ישראל קיים. פשוטו כמשמעו: **מלאך המוות ההיסטורי פוסח עליו**; הוא פסח עליו גם בדורנו, כאשר לא דם קָבֵשׁ כי אם דמו שלו עצמו נשפך פָּגָם – וגם את הים הזה הוא עבר, ונשאר חי.

כי הנה, לאחר אותו נס של המוות שפסח על דלתות בני ישראל, אירע אותו מעשה שני אשר נחרת כה עמוק בתודעה הלאומית שלנו – קריעת ים סוף.

גם כאן לא יועילו הסברים רציונליים. המעשה מתעלה מן החד-פעמיות שלו, ונעֶשָׂה לחוק **הנס של הטבע** – ים נבקע והופך ליבשה, עד עבור בו עם אחד, וחוזר להיות ים בהיכנס בו עם שני – אותו נס של **טבע** נעֶשָׂה לנו **לנס של היסטוריה**. הן כל ההיסטוריה דומה לאותו ים, שנעֶשָׂה ים של סוף (ואו בחולֵם) לכל העמים שנכנסו לתוכו. ורק אנו עברנו בתוכו **בַּיבשה**.

לא תמיד אנו יוצאים יבשים לגמרי. כשם שלא תמיד – כאמור – אנו יוצאים ידי חובת קרבן בדם קָבֵשׁ, יש ודמנו הוא על הפתחים כולם... ואף על פי כן, בַּחֲשׁוֹן הסופי: המים הַיִּדוֹנִים קופאים מימיננו ומשמאלנו – ימין של גרמניה מזה, שמאל של רוסיה מזה – **ואנו עוברים**, והמה טובעים בדמם וַיָּמָם. המה ואלוהיהם.

\*

כך עומדת כל ההיסטוריה שלנו בסימן לידתנו: פריצת גדר הטבע, בקיעת הים ההיסטורי שרבים העמים שטבעו בו. לכן, "זָכַר ליציאת מצרים" הוא העמוק מכל הזיכרונות שלנו, מכיוון שהכוח האי-רציונלי שפעל אז – ממשיך ופועל.

כך הפך פסח **מצרים** להיות פסח **לדורות**. החד-פעמי נעשה לנו לחוק. לנו ולא לעמים אחרים. נכון שזוהי הפליה, אבל לא אנו המפלים, זהו כוח עליון המִפְלֵה: משאיר אותנו בתחום ההיסטוריה והטבע – אבל נותן בנו כוח שלא כל חוקי ההיסטוריה והטבע חלים בנו.

ואת זה אין הגויים יכולים לשאת. ועל כן עומד גם היום, פילוסוף היסטורי אנגלי – ט׳ינבי (הערה 4) – וטוען: העם היהודי הוא "פוסיל" משמע, מאובן היסטורי. מילא, "המאובן" ההיסטורי הזה הוכיח לבני עמו של ט׳ינבי – שרצו למנוע את שובו של עם זה לארצו – מה רבה חיוניותו. ועם זה עוד יראָה מיהו זה שיתגשם בו הנאמר בשירת הים: "יָרְדוּ בְמַצּוֹלוֹת כְּמוֹ אֲבָן". וכי מה נשאר מתרבות מצרים הקדומה, אם לא מאובנים באמת? – כי הן זה החוק שלהם.

ובני ישראל אומרים, ממש בימינו, שירה חדשה. ...

אשר על כן שרנו כאשר נבקע הים וטבעו אויבינו. על כן חזרנו ושרנו כל אימת שזכינו לראות את אויבינו טובעים ואנו עוברים בין הגזרים, עולים מן הגזירות.

וכן נשיר שירה חדשה בהתחדש עלינו הנס. בפסוק שוב מלאך המוות על בתינו, אחר הכותו את בכורי מצרים, בכורי מצרים ממש.

~~~~~

הערת סיום:

המאמר פורסם ב'מחניים' גיליון ס', ניסן תשכ"ג

הערות:

1.

דברים ד' ל"ד. והנה הכתוב במלואו:

"או הנסה אֶ-להים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, במסות באותות ובמופתים ובמלחמה ובקד חֲזָקָה ובזרוע נְטוּיָה ובמוראים גדולים, כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם ה' אֶ-להיכם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיךָ".

2.

המאמר נכתב כארבעים שנה לאחר שהתגבשו עמדותיו האנטי-יהודיות השלטון הקומוניסטי – כאשר סטלין בראש, וה'יבסקציה' בשיא כוחה. בשנים אלה נלחם השלטון בכל גילוי של דת או תרבות יהודית – למשל, באכילת מצות בפסח – ואילו 'העקשנים' שבין היהודים נאחזו בכל כוחם במצווה זו, ואפו את מצותיהם במסתרים.

3.

שמות פרק י"ב, פסוקים י"ג ו-כ"ז.

ארנולד ג'וזף טוינבי היה היסטוריון אנגלי אשר עסק בפילוסופיה של ההיסטוריה, וחתר לגלות בה חוקים כוללניים. הוא בחן את עלייתם ושקיעתם של עמים, דתות ותרבויות, ניסה לפענח את משמעות המהלכים ההיסטוריים מימי קדם ועד ימיו – ולא נמנע גם מחיזוי העתיד. טוינבי לא אהד את היהדות; הוא תיאר אותה כ"שריד מאובן מימי קדם" – והסתייג לחלוטין מן הציונות וממדינת ישראל. חיבורו הגדול הוא: A Study of History – בשנים-עשר כרכים. טוינבי נפטר בשנת 1975.